

ПОЗАКЛАСНА МУЗИЧНО-ВИХОВНА РОБОТА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: СУТЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Б.І.Нестерович

Анотація. У статті розкриті сутність та організаційно-методичні особливості позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами в контексті дефінітивних підходів.

Ключові слова: початкова школа; культурологічний підхід до виховання; завдання, принципи, цілепокладання позакласної музично-виховної роботи.

Аннотация. В статье раскрыты сущность и организационно-методические особенности внеклассной музыкально-воспитательной работы с младшими школьниками в контексте дефинитивных подходов.

Ключевые слова: начальная школа; культурологический подход к воспитанию; задачи, принципы, целеполагание внеклассной музыкально-воспитательной работы.

Summary. The article deals with the essence and organizational and methodical features of extracurricular musical and educative work with junior schoolchildren in the context of definitive approaches.

Key words: junior school; culturological approach to education; tasks, principles, targeting of extracurricular musical and educative work.

Постановка проблеми. Гуманітаризація освітнього процесу як пріоритетна суспільна проблема вимагає стрімкого підвищення статусу мистецтва в системі навчання й виховання молодих поколінь. Сучасній школі потрібна нова генерація педагогічних працівників, які здатні повноцінно реалізувати виховні можливості художнього відтворення світу в музичних образах. Художньо-естетична творчість є могутнім “ціннісно-пусковим” механізмом, який прискорює особистісне становлення дитини. Добровільна за характером, альтруїстична за суттю, така діяльність має соціальний ефект антивідчуження від світу, прагне до відтворення загальнокультурних норм ставлення до нього. Вона здатна позитивно вплинути на формування особистісних цінностей учнів. Яскраві емоційні переживання, які виникають у дітей під час уміло організованої позакласної виховної роботи, значно употужнюють епізодичні та невиразні за силою емоції, народжені вербальним моралізаторством учителів чи батьків. Тому організація художньо-музичної діяльності учнів у позаурочний час є необхідним чинником їхньої успішної соціалізації в системі шкільного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття дослідники виявляють закономірний інтерес до формування виховного потенціалу вчителя. Ця проблема вивчається у тісному взаємозв'язку з педагогічною творчістю (В.Андрущенко, О.Акімова, В.Вербець, Н.Гузій, В.Загвязинський, І.Зязюн, Н.Кічук, С.Сисоєва, М.Чобітько та ін.) та впровадженням інноваційних технологій професійної освіти вчителів (І.Богданова, Р.Гуревич, О.Пехота, О.Пометун, О.Шестопалюк та ін.). Професійна психологія (Г.Балл, А.Вербицький, В.Кан-Калік, Н.Кузьміна, Ю.Кулюткін, Л.Мітіна, Є.Осіпова, В.Рибалка, В.Семиченко, А.Маркова, Т.Яценко та ін.) вивчає закономірності фахового становлення вчителя на основі посилення особистісно-рефлексивних механізмів самопізнання.

Незамінним засобом культуротворчої роботи вчителя початкових класів є музика. Виховна роль музичного мистецтва високо оцінюється філософською (А.Азархін, О.Лосев, Л.Мазель, В.Мазепа, О.Мигунов, Л.Печко, В.Ражніков, О.Семашко, А.Сохор, Г.Ципін, В.Цукерман та ін.), психологічною (Б.Ананьєв, Л.Виготський, Є.Крупник, В.Медушевський, О.Мелік-Пашаєв, Є.Назайкинський, В.Петрушин, В.Роменець, П.Якобсон та ін.) і педагогічною (Б.Брилін, В.Бутенко, В.Дряпіка, Л.Коваль, Г.Локарева, Л.Масол, Н.Миропольська, О.Олексюк, В.Орлов, О.Отіч, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, Г.Тарасенко, Г.Шевченко, А.Щербо, О.Щолокова, Б.Юсов та ін.) думками. Утім, проблема організаційно-методичного забезпечення позакласної музично-виховної роботи в школі вивчена допоки недостатньо.

Метою статті є презентація сутності та організаційно-методичних особливостей позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами в контексті дефінітивних підходів.

Виклад основного матеріалу. Ми виходимо з того, що виховний процес є цілісною динамічною системою, системоутворювальним чинником якої є мета розвитку особистості вихованця, яка досягається у взаємодії педагога і учня. Коли йдеться про таку взаємодію в межах реалізації

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

професійних функцій учителя, то таку педагогічну діяльність традиційно називають виховною роботою, яка, у свою чергу, також є багатофункціональною. Серед численних її функцій дослідники [7] виокремлюють такі, як програмування виховних дій; аналіз їхньої ефективності; формування сприятливої емоційної атмосфери; корекція впливу засобів масової комунікації; нейтралізація негативних впливів соціуму тощо.

Музично-виховна робота з молодшими школярами є різновидом загальної системи виховної роботи вчителя початкової школи. Гуманітаризація освітнього процесу спонукає педагогів переосмислити суть, завдання, принципи музично-виховної роботи зі школярами. Стає дедалі очевиднішим, що "просвітницько-ознайомлювальний" підхід до музичного виховання дітей є безплідним у виховному сенсі. Усі види і жанри музичного мистецтва повинні відігравати належну роль, насамперед, в особистісному становленні дитини. Тому відомі вітчизняні і зарубіжні педагоги, психологи – автори концепцій виховання дітей і молоді, наголошують на необхідності культурологічного підходу до освітньо-виховного процесу (І.Бех, О.Бондаревська, С.Гончаренко, С.Кульневич, В.Моляко, О.Савченко, Б.Юсов та ін.).

Культурологічний підхід до музично-естетичного виховання безпосередньо пов'язаний з його належним ціннісним забезпеченням і може базуватися на різних цінностях: трансцендентних (наближення вихованця до абсолютної цінності – Істини, Бога); соціоцентричних (свобода, рівність, братерство, праця, згода, творчість, мир, гуманність); антропоцентричних (самореалізація, гедонізм, користь, щирість, автономність, індивідуальність). Вибір базових цінностей визначає й вибір освітньої парадигми [4].

Аналізуючи принципи організації сучасного виховного процесу, О.Савченко підкреслює значущість культуротворчої спрямованості виховання і розвитку дитини, вважаючи, що культуротворчий підхід в освіті має упередити формування примітивної (одновимірної) людини, "людини-флюса" [8, с.34].

Сучасні концепції виховання мають чітко виражену аксіологічну доміную, адже визначають цінності виховання в контексті демократичного підходу до освітнього процесу. Основою виховання декларовано саморух особистості до творчого самоствердження в культурі. Автори (І.Бех, С.Гончаренко, В.Моляко) справедливо наполягають на незамінності системи творчо-розвивальної роботи з дітьми в естетично збагаченому освітньому середовищі.

Співзвучно цим ідеям, глобальну мету сучасної освіти і виховання учені (С.Бондаревська, С.Кульневич) вбачають у формуванні людини культури. Ідеальною моделлю вихованця сьогодні вважають особистість, ядром якої є суб'єктивні властивості, що визначають міру її свободи, гуманності, духовності, життєтворчості [1].

Становлення особистості вихованця передбачає засвоєння ним системи гуманістичних цінностей, що утворюють основу його гуманітарної культури. Перенесення суспільних уявлень у свідомість учня (інтеріоризація) забезпечить перетворення загальнолюдських цінностей на вищі психічні функції індивідуальності.

У той же час педагоги з тривогою констатують, що культуротворча діяльність школи, особливо початкової, не відповідає особливостям і потребам сучасного суспільства, сім'ї і самої дитини. Школа й органи освіти допоки не тримають у своїх руках "ключі до мистецтва". Зміст мистецько-виховної роботи в школі здебільшого ініціюється професійним мистецтвом (А.Авдієвський, Д.Кабалевський, Б.Неменський, Б.Юсов та ін.).

Сучасна школа дійсно відчуває великі труднощі на шляху переходу до нових особистісно-орієнтованих виховних технологій (І.Бех). Особливу тривогу викликає неможливість створення єдиного виховного простору для формування духовної культури дітей. Дослідники (А.Богущ, Н.Гавриш та ін.) з гиркотою відзначають, що якщо раніше в потребах школярів превалювала орієнтація на творчі види діяльності, у тому числі і у пізнавальній сфері, сьогодні пріоритет пізнання, творчої діяльності й, тим більше, моральних потреб майже втрачено. Характеризуючи сучасний стан дитячої субкультури школярів, науковці відзначають збільшення всіх видів дозвілля, що пов'язано переважно з порушенням звичайних форм реалізації прав дітей. Паралельно з нагромадженням внутрішньої жорстокості в дитячому суспільстві, відбувається сатанізація духу дітей, навмисне перекручення дитячої природи. Сьогодні телеекрани заповнили фільми й передачі про різних істот (телепузиків, покемонів), на прилавках магазинів – монстри й чудовиська, кіборги, тролі, демони; у книжках – неземний розум, космічні прибульці, інопланетяни. Демонізація та розвиток наочної агресії дитячої свідомості, на думку педагогів і психологів, продовжується й у сфері ігрової діяльності [3].

Тому музичне мистецтво в школі повинно слугувати, перш за все, засобом “олюднення” душ вихованців, надійним “духовним компасом” у часи ціннісного шоку, який переживають сучасна культура і соціум.

Аналіз реального стану музично-виховної роботи в сучасній школі засвідчує, що така робота традиційно звужена до уроку музики один раз на тиждень, який проводиться, як правило, вузьким спеціалістом (учителем музики). Такий педагог, як показують спеціальні спостереження, більшою мірою опікується художньо-методичним забезпеченням свого уроку і менше часу та уваги приділяє позакласним формам музично-виховної роботи з молодшими школярами. Це спричинено його великою завантаженістю в основній школі, на базі якої функціонують хори, ансамблі, оркестри тощо.

Вчителі ж початкових класів до організації музично-виховної роботи в своїх класах, як правило, мають вельми дотичне відношення. Вони епізодично включають до планів виховної роботи ті її форми, які дійсно спроможні наблизити дитину до музичного мистецтва. Першість тут віддається бесідам як вербально-логічному впливу на дитячу свідомість. Просвітницьке спрямування “вербалізованої” виховної роботи є очевидним, проте часто така робота залишає учнів індивідуальними до художнього матеріалу. Причиною цього може бути зайве логізування під час подачі музичного матеріалу, перенасичення розповіді цифрами і фактами, які не мають жодного відношення до образного змісту творів. Художньо-виразні засоби (музична мова), у більшості, не є предметом окремого аналізу і оцінки учнями, тому що вчителі початкових класів підсвідомо уникають таких аспектів діалогу з причини низької власної музично-естетичної готовності. Найсуттєвішим недоліком можна вважати те, що класоводи не вміють “перекинути місток” між музичними образами і внутрішнім світом переживань школярів. Ігнорування вже набутого дітьми емоційного досвіду, невміння його актуалізувати і прив’язати до музичного сприймання спричиняють “відсторонену” позицію вихованців у ході музично-естетичної бесіди на будь-яку (навіть найцікавішу) тему.

Таким чином, результативність музично-виховної роботи в школі великою мірою залежить від наявності аксіологічних домінант у роботі вчителя з мистецьким матеріалом. Справжня ефективність такої роботи досягається тоді, коли діти неформально „привласнюють” емоційно-естетичний зміст пропонованих музичних образів, які, у свою чергу, ненав’язливо вчать їх співпереживанню.

З огляду на це музично-виховну роботу в школі слід розуміти як системне включення дітей у художньо-творчу діяльність зі сприймання, оцінки, творчої інтерпретації музики на основі оптимальної реалізації її ціннісно-виховного потенціалу, варіативного пошуку організаційно-виховних форм подачі музичного матеріалу, постійного емоційного збагачення виховних ситуацій та забезпечення рефлексивної реакції вихованців на зміст музичних образів.

У контексті аксіологічного підходу до освітньо-виховного процесу варто формулювати й завдання музично-виховної роботи в початковій школі, серед яких вважаємо за необхідне виокремити такі:

- реалізація світоглядного потенціалу музичного мистецтва як засобу утвердження етичних ідеалів особистості і суспільства;
- сприяння особистісній самореалізації кожного вихованця завдяки розкриттю його музично-творчого потенціалу;
- соціально-культурна адаптація учнів до життєвого середовища за допомогою музики;
- естетизація освітнього простору школи шляхом об’єднання дітей, батьків, педагогів у творчі колективи на основі розвитку інтересів і здібностей до музичного мистецтва.

Серед принципів музично-виховної роботи виокремлюємо такі:

- єдності аксіологічного, культурологічного та індивідуально-диференційованого підходів до виховання учнів засобами музичного мистецтва;
- відбору музичного матеріалу з яскраво вираженою духовно-ціннісною домінантою;
- педагогічного опрацювання музичних образів на основі активізації у школярів емпатійно-рефлексивних процесів;
- гнучкості та варіативності залучення учнів до музично-творчої діяльності в розмаїтті видів її організації;
- адекватного вибору організаційних форм, методів і засобів музичного виховання, що відповідають цілям і завданням соціокультурного розвитку вихованців.

До позакласної музично-виховної роботи відносимо культурологічно спрямовану роботу класовода з учнями, яка проводиться в позаурочний час, але не має спеціально вираженого предметного характеру (тобто не спрямована на вивчення будь-якого навчального предмету, зокрема музики). Позакласна музично-виховна робота є ширшою за позаурочну роботу з музики, оскільки

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

дозволяє задовольнити різнобічні інтереси учнів на тлі організації художньо-змістовного дозвілля дітей.

У позакласній музично-виховній роботі центральне місце посідає діяльність педагога, який реалізує весь комплекс організаторських функцій: цілепокладання, планування, координацію, аналіз ефективності і т.п.

Надзвичайно велику роль в організації позакласної музично-виховної роботи відіграє цілепокладання. Це підтверджують результати численних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, які вивчають зміст і форми позакласної виховної роботи у загальноосвітній школі (О.Безпалько, О.Богданова, Т.Дем'янюк, С.Карпенчук, Б.Кобзар, Н.Кудикіна, В.Кукушин, О.Михайличенко, Г.Пустовіт, М.Рожков, Т.Сущенко, Н.Щуркова та ін.).

У музично-виховному процесі важлива не тільки сама ціль, але й те, як вона визначається. Ціль стає рушійною силою виховного процесу, якщо вона значуща для всіх учасників цього процесу, насамперед, для дітей.

Якщо цілепокладання розуміти як багатокомпонентне утворення, то включати воно повинно обґрунтування і висунення цілей; визначення шляхів їх досягнення; проектування очікуваного результату. Цей процес може стати успішним за умов діагностичності, реальності, спадкоємності, ідентифікації цілей та їх спрямованості на конкретний виховний результат.

Цілепокладання музично-виховної роботи слід розуміти як визначення та усвідомлення вчителем на основі виховних цінностей цілей і завдань музично-освітньої роботи з учнями певної вікової групи. Цілепокладання позакласної музично-виховної роботи є складнішим за цілепокладання позаурочної роботи з музики як навчальної дисципліни. Воно означає конструювання системи її цілей і завдань, з одного боку, в типовій для виховної діяльності формі, проте, з іншого – на основі специфічного відбору її засобів, змісту і форм. Витонченість естетико-виховної сфери зумовлює цілковиту відмову від будь-яких форм прямого впливу, адміністрування, примусу і передбачає постійний варіативний пошук способів успішного перетворення позиції вихованців на суб'єкту задля уможливлення оптимального розвитку потенційних можливостей художньої діяльності кожної дитини.

Учитель повинен уміти відібрати такий ефективний засіб, щоб він виявився багатофункціональним у процесі його використання і являв собою образ явищ життя, дозволяв здійснювати маніпуляції з ним, мав яскраву, привабливу для сприйняття форму, забезпечував позитивні емоції, дозволяв легко виявити ціннісний зміст [10]. Музика якнайкраще підходить на роль такого оптимального засобу виховання дітей.

Учені попереджають, що результатом цілепокладання має стати не захід, а виховна дія, яка обов'язково повинна привести до потрібних виховних результатів [9, с.174-175]. У художньо-естетичному вихованні дітей неможливо плідно розв'язати будь-яке його завдання за допомогою окремих заходів. У цілепокладальній діяльності вчитель повинен передбачити системність такої роботи, спрогнозувати її віддалений соціально-виховний ефект.

Ефективність цілепокладання музично-виховної роботи значною мірою забезпечує її планування, яке за умов цілеспрямованості і чіткості дозволяє визначити загальні перспективи і конкретні шляхи розв'язання поставлених музично-виховних завдань. План музично-виховної роботи виконує різноманітні функції. Серед них: визначальна (визначає конкретні напрями і види музично-естетичної діяльності); прогнозувальна (опосередковано відображає виховний задум, проектує результати через конкретні дії); координаційна (організаторська); контрольна (контроль за реалізацією поставлених цілей); репродуктивна (відновлення через будь-який проміжок часу змісту і об'єму виконаної музично-виховної роботи). Плану музично-виховної роботи мають бути притаманні: цілеспрямованість; зорієнтованість плану на реалізацію потреб та художніх інтересів; інтегративність як результату сумісної творчості педагогів, учнів та батьків; зв'язок планованої роботи з культурним життям суспільства; комплексність планів як різнофакторність впливу на розвиток художніх здібностей та мистецьких уподобань дітей; наступність змісту і форм музично-виховної роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку тощо.

Алгоритмізація планування музично-виховної роботи покроково передбачає: визначення предмету планування і часового періоду, структуризацію предмету планування; аналіз наявного стану музично-виховної роботи в учнівському колективі; колективний мозковий штурм; вибір засобів досягнення поставленої мети і способів оцінки ефективності музично-виховної роботи; розподіл виховних дій у часі і визначення відповідальних за їх реалізацію. Організоване в такий спосіб цілепокладання з подальшим плануванням музично-виховної роботи допоможе надати їй системного характеру та успішно реалізувати поставлені освітньо-виховні завдання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оновлення музично-виховної роботи в початковій школі можливе лише за умов переходу на особистісно орієнтовану, аксіологічно забезпечену парадигму виховання в цілому. Цьому сприятиме залучення вихованців до індивідуальних та колективних форм художньо-творчої інтерпретації музичних образів на основі употужнення емпатійно-рефлексивних механізмів сприймання їх учнями. Організаційно-методичний контекст музично-виховної роботи повинен передбачати педагогічно грамотне врахування її специфічних завдань, принципів реалізації та особливостей цілепокладання. Обов'язковою вимогою тут також є системне врахування вікових можливостей та художніх потреб дітей молодшого шкільного віку. Лише за таких умов позакласна музично-виховна робота стане вагомим чинником гуманітаризації освітнього процесу в сучасній початковій школі. До перспектив подальшого дослідження даної проблеми варто віднести необхідність поглибленого вивчення механізмів формотворення у музично-виховній роботі зі школярами.

Література

1. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е.В. Бондаревская, С.В.Кульневич. – Р-н/Д: Творческий центр «Учитель», 1999. – 560 с.
2. Гончаренко С.У. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи / С.У. Гончаренко // Рад. школа. – 1991. – № 6. – С. 48-55.
3. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та шкільного віку : монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін. ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
4. Кукушин В.С. Теория и методика воспитания / В.С.Кукушин. – Ростов-на-Дону : МарТ , 2002. – 320 с.
5. Михайличенко О.В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія / О.В.Михайличенко. – Суми: Вид-во «Наука, 2004.– 210 с.
6. Нестерович Б.І. Педагогічні основи позакласної музично-виховної роботи в школі / Б.І.Нестерович. – Вінниця: ФОП Данилюк В.Г., 2010. – 260 с.
7. Рожков М.И., Организация воспитательного процесса в школе / М.И.Рожков, Л. В. Байбородова – М. : ВЛАДОС, 2001. – 256 с.
8. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти / О.Я.Савченко. – К.: Цудзинович Т. І., 2007. – 204 с.
9. Сущенко Т. И. Основы внешкольной педагогики : пособие для классных руководителей, педагогов внешкольных учреждений / Т. И. Сущенко. – Мн. : Бел. наука, 2000. – 221 с.
10. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания / Н.Е.Щуркова. – СПб. : Питер, 2005. – 366 с.